

Розділ 3. ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

УДК 94(477)

Сергій Чуйко

УКРАЇНЬСКА ДЕРЖАВНІСТЬ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ ПОЛЬЩІ (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ ВЗАЄМИН ПЕРІОДУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ)

Стаття присвячена дослідженню основних тенденцій історичного розвитку українсько-польських політичних взаємин. У публікації обґрунтовується необхідність існування незалежної Української держави в контексті національних інтересів Польщі на прикладі подій Другої світової війни.

Ключові слова: Україна, Польща, державність, національні інтереси, українсько-польські взаємини, Друга світова війна.

Актуальність порушеної у статті проблематики обумовлена тим, що визначення пріоритетних орієнтирів у царині зовнішньополітичного життя продовжує залишатися одним із найважливіших завдань, які необхідно вирішувати незалежній Українській державі на сучасному етапі її становлення.

Аналіз подій та процесів, які відбулися упродовж останнього десятиліття у цій сфері розвитку українського суспільства, засвідчує однозначну невирішеність цієї проблеми, відсутність на загальнодержавному рівні чітко окреслених акцентів стосовно перспектив її розв'язання. Намагання офіційного Києва зробити конкретний вибір на користь Сходу чи Заходу, Росії чи Європи, СНД чи ЄС не були послідовними й ефективними та поставили більше запитань ніж відповідей щодо перспектив і напрямків розвитку новітньої Української державності.

Наукова новизна цього дослідження полягає в тому, що у публікації проаналізовано історичні передумови формування в середовищі сучасного політикуму нашого стратегічного сусіда Польщі однозначного зацікавлення щодо євроінтеграційного поступу України. Автор окреслює та послідовно обґрунтовує гіпотезу про життєву необхідність існування суверенної України з огляду на дотичність як українських, так і польських національних інтересів.

Об'єктом дослідження є історичні та військово-політичні аспекти розгортання державотворчих процесів в Україні та Польщі.

Предмет дослідження – особливості становлення української державності періоду Другої світової війни в контексті стратегічних змін у формуванні національних інтересів та зовнішньополітичних пріоритетів Польщі.

Основна мета публікації – здійснити об'єктивний, комплексний порівняльний аналіз процесів становлення української державності й еволюції польських національних інтересів упродовж досліджуваного періоду.

Завдання дослідження пов'язані з тим, щоб логічно довести існування історично обумовленого і хронологічно тривалого взаємозв'язку між функціонуванням різних форм української державності та формуванням стратегії національних інтересів й зовнішньополітичних орієнтирів у середовищі польської еліти.

Аналіз стану наукової розробки порушеної в публікації проблеми засвідчує наявність дослідження вітчизняними ученими лише окремих її аспектів. Загальним питанням сутності й розвитку українсько-польських взаємин і становлення нашої державності у часи Другої світової війни присвятили свої роботи Д. Веденєєв [1], В. Денисенко [5], П. Кралюк [8], О. Лисенко [1], Б. Осадчук [10], А. Семенюк [16], В. Ткач [19], А. Трубайчук [20], Ю. Шаповал [23], М. Швагуляк [24] та інші дослідники.

Важливими у вивченні особливостей тогочасного національного конфлікту між українцями і поляками є розвідки А. Войнаровського [2], В. В'ятровича [3], А. Русначенка [13] й, особливо, фундаментальна монографія М. Сивіцького "Історія українсько-польських конфліктів" [17]. Проблеми формування зовнішньої політики Польщі щодо України та її державності присвятили свої праці Т. Гонтар [4] і Н. Совінська [18].

Вартими особливої уваги є дослідження Б. Олексюка [9], В. Сергійчука [15] та Я. Царука [22], які стосуються трагічних подій 1943–1944 рр. на Волині, а також роботи В. Кіцака [7], Б. Лановика, Й. Свинка [14] й інших вітчизняних науковців, у яких акцентується увага на проблемі депортації українців і поляків на завершальному етапі Другої світової війни.

Проте, незважаючи на ці ґрунтовні та різнопланові теоретичні напрацювання, окреслена автором тема публікації вирізняється теоретичною новизною і, поки, не стала предметом окремого напрямку наукового дослідження.

На початку ХХІ століття українською владою було неодноразово на офіційному рівні заявлено (і юридично затверджено у низці важливих документів) про остаточну перемогу в нашій державі європейського зовнішньополітичного курсу та незворотність шляху України до європейської спільноти. Такі заяви, однак, сприймаються як парадоксальні на тлі поглиблення інтеграції України з іншими пострадянськими державами й посилення політичної та соціально-економічної залежності від Росії. Наявність подібної двовекторності (проросійської та проєвропейської) може стати на заваді посилення в нашому суспільстві позицій власне проукраїнської зовнішньої політики – такої, що ґрунтується, насамперед, на врахуванні власних національних інтересів.

З огляду на означені колізії процесу формування українських зовнішньополітичних орієнтирів заслуговує уваги і, до певної міри, подиву позиція нашого західного сусіда Польщі. На перший погляд, складається враження, що політичні лідери цієї країни краще розуміють й з більшим завзяттям готові відстоювати українські національні інтереси (якщо враховувати, що останні безпосередньо пов'язані саме з реалізацією офіційного європейського курсу України у зовнішній політиці). Адже незаперечним є факт, що з усіх наших політичних партнерів саме Польща найбільше сприяє входженню Української держави в загальноєвропейський процес та її інтеграції у найважливіші європейські структури.

Сучасна позиція офіційної Варшави щодо сприяння євроатлантичним перспективам України зовсім не є спонтанним бажанням проявити добру волю щодо сусідньої держави і безкорисливо допомогти їй вирішити певні проблеми. Більш логічно припустити, що вона є результатом серйозного аналізу науковцями Польщі досвіду більш як тисячолітньої історії українсько-польських відносин та намаганням, хоч із запізненням, але засвоїти її уроки. Підсумком цього є поступове утвердження в польському суспільстві погляду на те, що існування незалежної та сильної Української держави є важливим чинником забезпечення своїх національних інтересів. Для з'ясування достовірності цієї позиції можна навести непоодинокі приклади з нашого минулого. Зокрема, особливо яскраво це знаходить своє підтвердження на прикладі українсько-польських взаємин періоду Другої світової війни.

Українська державність в минулому, зазвичай, ніколи не була чинником серйозної загрози стабільності та цілісності польського суспільства. Зовнішньополітична (найчастіше завойовницька) діяльність київських і галицько-волинських князів скеровувалася, зазвичай, у південному, північному та східному напрямках. Захоплення Володимиром Великим червенських міст і вторгнення військ Богдана Хмельницького на етнічну територію Польщі є радше виключеннями, ніж правилом.

Звичайно, не слід ідеалізувати й позицію українців у непростій історії взаємин двох сусідніх народів. Зокрема, напередодні Другої світової війни в середовищі лідерів ОУН пропагувалися аж ніяк не миролюбні настрої щодо майбутнього співіснування з поляками на західноукраїнських теренах. Про існування планів майбутніх етнічних "чисток" в лавах цієї організації довідуємося з "Воєнної доктрини українських націоналістів". У документі, який з'явився в 1938 р., так окреслено одне із завдань майбутнього українського чину: "Наше повстання не має тільки за завдання зміну політичного устрою. Воно мусить вичистити Україну з чужого, ворожого елемента... Тільки під час повстання буде нагода вимести буквально до останньої ноги польський елемент із ЗУЗ і в цей спосіб закінчити польські претензії про польський характер цих земель" [6, с. 100].

Проте такий радикалізм, що існував радше в теоретичному вимірі, був українцям на загал непритаманний і свідчив лише про їх бажання адекватно зреагувати на традиційну безкомпромісність поляків у питаннях пошуку шляхів співіснування двох націй.

Водночас, державні утворення українців (Полянське князівство, Антське царство, Київська Русь, Галицько-Волинське князівство, Литовсько-Руська держава) тривалий час слугували захисним бар'єром для Польщі від агресивних східних кочовиків (аварів, печенігів, половців, монголів, кримських татар). Поглинувши українські землі, новоутворена Річ Посполита отримала спільний і протяжний кордон з Османською імперією та Кримським ханством, стабільність якого так ніколи й не змогла забезпечити. Небажання ж поляків дещо пізніше погодитися на створення Української козацької держави обернулося своєрідною розплатою наприкінці ХVІІІ ст. з боку іншого войовничого сусіда Росії та трьома поділами Польщі.

Закінчення й підсумки Першої світової війни засвідчили, що жодних висновків з уроків минулого польська інтелектуальна еліта не зробила. Можливість створення та існування у міжвоєнний час незалежної України була знову нею заперечена, а наші співвітчизники виявилися єдиною великою нацією, що тоді не здобула реальної державності. У стосунках же західних українців і поляків упродовж всього міжвоєнного періоду панувала національна конфронтація [12, с. 481].

Невизнання Польщею України як самостійного політичного суб'єкта міжнародних відносин стало найбільш важливою передумовою поразки Української національно-визвольної революції 1917–1921 рр. Більше того, польський диктатор Юзеф Підсудський недвозначно висловлював побоювання, що саме Україна здатна розвалити відроджену після Першої світової війни Річ Посполиту [21, с. 17]. Невдовзі історія вирішила надати українцям та полякам ще один суворий урок – розпочалася Друга світова війна.

Напередодні війни Польща опинилася між двох вогнів із малоймовірними перспективами захисту від могутніх тоталітарних держав-агресорів Радянського Союзу і Німеччини. У минулому в аналогічній ситуації не раз опинялася українська державність. Залишившись без фактичного союзника (ним цілком реально могла б у той час стати, наприклад, незалежна Україна), Польща була брутально поділена німецьким та радянським диктаторами.

Вибір Польщі для нападу вермахту не був випадковим. Ця країна найкраще підходила для випробування на практиці стратегії "блискавичної війни". Вже 8 вересня 1939 р. основні сили польської армії були розгромлені. Значна їх частина опинилася в оточеннях або була захоплена у полон. Опір чинили лише армія Кутшеби, що обороняла варшавський напрямок, і столичний гарнізон. 10 вересня поточного року танковий корпус генерала Гудеріана досяг річки Буг у районі Бреста, а танковий корпус Клейста 12 вересня вийшов до передмість Львова. За наказом Гітлера, німецькі війська не захопили Львів, а повернули на північ у напрямку Хелма й Бреста, змусивши польський уряд та головне командування емігрувати до Румунії [20, с. 14–16].

17 вересня 1939 р., коли крах Польщі став очевидним, польський кордон перейшли радянські війська. На вимогу Гітлера, Червона армія форсовано просувалася у напрямку Коломиї-Косова, щоб перетнути відступаючим польським солдатам і біженцям дорогу на Кути в нейтральну Румунію. Відповідно до домовленостей, викладених у пакті Молотова-Ріббентропа та зафіксованих у таємному протоколі, німецьке командування відвело свої війська за демаркаційну лінію від Львова й Бреста [20, с. 16]. Ознаки наявного у той час німецько-радянського стратегічного альянсу засвідчує і той факт, що у декількох прикордонних містах (Бресті, Гродно, Ковелі, Пінську) відбулися спільні паради військ переможців [11, с. 406].

З огляду на події серпня-вересня 1939 р., доля Польщі (її землі виступили "розмінною монетою" у радянсько-німецьких договорах "Про ненапад" та "Про дружбу і кордони") дуже нагадує долю України другої половини XVII ст., терени якої були в той час поділені між Московським царством й Річчю Посполитою, згідно з положенням Андрусівського договору 1667 р. та Вічного миру 1886 р. Ті ж самі події констатували також ще один незаперечний факт – на Польщу у вересні 1939 р. напав не один агресор а два – Німеччина і СРСР, які є в однаковій мірі відповідальними за розв'язання Другої світової війни.

Яскравим прикладом наявності гострих проблем в українсько-польських стосунках цього періоду є організація та ідеологічна скерованість Руху Опору як важливого чинника захисту національних інтересів обох народів. І польська Армія Крайова і Українська Повстанська Армія боролися з окупаційним режимом та домагалися відновлення своєї національної державності.

Після розгрому й поділу Польщі на її території утворилися загони опору з солдатів, що не бажали здаватися у полон вермахту або Червоній армії. Такі загони діяли до грудня 1939 р. Після формування у Лондоні емігрантського уряду на усій окупованій території Польщі створювалися підпільні воєнізовані структури Армії Крайової, що чинили опір загарбникам упродовж всього періоду окупації. Поряд з цією армією на території Польщі діяли так звані "батальйони хлопські" та інші загони опору, що також мали центри керівництва за кордоном [20, с. 82].

Початок польського Руху Опору, власне, на західноукраїнських землях пов'язаний з утворенням "Польської організації вальки о вольності" (ПОВВ). Її сформовано одразу ж після зайняття Львова радянськими військами [19, с. 146]. Проте ця організація виявила однаково вороже ставлення як до воїнів Червоної Армії, так і до українського населення. У січні 1942 р. відновила свою діяльність заборонена Сталіним Польська робітничка партія. Її військова організація – "Гвардія (Армія) Людова" створювалася за допомогою партизанського московського штабу, який висаджував на території Польщі ініціативні групи, постачав їх зброєю та продовольством, але вимагав боротися не лише проти німецьких окупантів, але й проти націоналістичних сил [20, с. 82].

У той же час найпоширенішою та, очевидно, найчисельнішою складовою частиною європейського Руху Опору проти нацизму, а потім і проти більшовизму була Українська Повстанська Армія, що діяла впродовж десяти років на території України. Вісім з них – у жорстоких умовах більшовицького терору. Поряд з УПА в Україні функціонували також партизанські загони, керовані Українським штабом партизанського руху.

Ті жорстокі сталінські репресії, яких зазнали українці та поляки в 1939–1941 рр. мали б стати запорукою взаємного примирення. Зокрема, керівництво ОУН вже із самого початку німецької

окупації намагалося налагодити стосунки з польським підпільним рухом і пропонувало об'єднуючим наріжним каменем прийняти обопільне визнання права двох народів на власну державність й відмову від територіальних претензій. Проте, саме останнє положення, за яким передбачалася відмова від українських етнічних територій польською стороною, виявилось неприйнятним для останньої з огляду на її домагання відновлення Польщі у довоєнних кордонах [3, с. 56–57].

Аналіз подій Другої світової війни засвідчує вибір польською елітою шляху конфронтації з українцями. Починаючи від осені 1939 р. польський еміграційний уряд через керований ним підпільний націоналістичний Рух Опору намагався повернути своїй державі кордони 1921 р. Послаблення позицій західних українців, яке досягалося з підривом їх підпілля та масовими депортаціями населення, розглядалося як найкраща гарантія непорушності східних кордонів Речі Посполитої, у складі якої галицькі і волинські землі будуть її органічною невід'ємною частиною [7, с. 9; 18, с. 52].

Безперспективність об'єднання обох рухів опору визначалася також посиленням у той час польсько-радянських зовнішньополітичних контактів. Так, у серпні 1944 р. досягнуто домовленості між урядом СРСР та підконтрольним йому Польським Комітетом Національного Визволення про спільні подальші дії з визначення майбутнього повоєнного польсько-радянського кордону [4, с. 17–18]. Для посилення існуючого українсько-польського антагонізму сталінський режим вміло застосовував принцип подвійних стандартів, формуючи для кожної із сторін міфи про "українських бандитів" або "польських посібників фашизму" [2, с. 143–144].

Аналіз розвитку українсько-польських зовнішньополітичних відносин періоду Другої світової війни засвідчує, що обидві сторони не змогли подолати усіх існуючих між собою суперечностей і, таким чином, продовжували не лише воювати із загарбниками, а й конфліктувати між собою, взаємно послаблювали одна одну.

Причинами такої нездатності подолати існуючий століттями розкол стали вибір насильницьких методів у взаєминах як з українського, так і з польського боку та небажання іти на поступки жодною із сторін. Це дозволило Німеччині та Радянському Союзу маніпулювати українцями й поляками, а також стимулювати посилення національного антагонізму в їх стосунках.

Негативні наслідки українсько-польської конфронтації, яка завжди призводила до значного послаблення сторін, повинні бути засвоєні та враховані обома його учасниками при подальшому окресленні своїх зовнішньополітичних стратегій. Існування на сході незалежної держави Україна однозначно є вигідним на сьогодні як для Польщі зокрема, так і для Європейського Союзу загалом. У такому контексті логічним буде продовження виконання поляками функцій нашого адвоката й лобіста зі вступу до цієї організації. Адже цілком реалістично було б припустити, що створена в майбутньому гіпотетична вісь "Варшава – Київ" покладе край німецько-французькому політичному домінуванню в межах Євросоюзу.

Проблема ролі української державності стосовно національних інтересів Польщі періоду Другої світової війни продовжує залишатися актуальною і на сьогодні вже визнається багатьма польськими вченими-істориками та політиками.

В українському і польському сучасних соціумах повинно відбутися якісне переосмислення досвіду наших історичних стосунків та беззастережне визнання взаємних помилок у них. Започаткування такої консолідуючої тенденції нашої подальшої співпраці дозволить Польщі та Україні усвідомити свою цивілізаційну близькість і можливість створити потужний українсько-польський альянс, який у майбутньому зможе відігравати помітну роль в оновленій Європі.

Список використаних джерел

1. Веденєв Д. В., Лисенко О. Є. Україна у Другій світовій війні: деякі питання теорії, методології й суспільних рефлексій / Д. В. Веденєв, О. Є. Лисенко // Український історичний журнал. – 2010. – № 3. – С. 4–29.
2. Войнаровський А. Українсько-польське протистояння в 1943–1948 рр. та його наслідки / А. Войнаровський // Матеріали наукового семінару молодих вчених "Україна – Польща: уроки другої світової війни" (27 лютого 2003 р.) та IV Міжнародної наукової конференції "Україна – Польща: шлях до європейської співдружності" (15–16 грудня 2003 р.). – Тернопіль: Б.В., 2003. – С. 136–144.
3. В'ятрович В. Польсько-український конфлікт / В. В'ятрович, Р. Забілий, І. Дерев'яний, П. Содоль // Українська Повстанська Армія. Історія нескорених. – Львів: Центр досліджень визвольного руху, 2008. – С. 55–67.
4. Гонтар Т. Формування політики польського комуністичного уряду в українському питанні у 1944–1945 рр. / М. Лучко, Б. Лановик // Операція "Вісла" (Польсько-українські взаємини у 1944–1947 рр.). – Тернопіль: Б.В., 2007. – С. 16–24.
5. Денисенко В. Україна і Польща: поєднання простором і часом / В. Денисенко // Пам'ять століть. – 2006. – № 1. – С. 239–240.
6. Зайцев О. Ю. ОУН і авторитарно-націоналістичні рухи міжвоєнної Європи / О. Ю. Зайцев // Український історичний журнал. – 2012. – № 1. – С. 89–101.
7. Кіцак В. М. Депортація українців з Польщі в УРСР у 1944–1946 рр. та їх соціально-економічна адаптація: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 07.00.01 "Історія України" / В. М. Кіцак. – Чернівці, 2003. – 21 с.
8. Кралуок П. Українсько-польські відносини: у полоні

стереотипів і взаємних образ / П. Кралюк // Дзеркало тижня. – 2011. – № 42. – С. 15. 9. Олексюк Б. Примирення не означає забуття / Б. Олексюк // Сучасність. – 2008. – № 7. – С. 30-37. 10. Осадчук Б. Україна, Польща, світ. Вибрані репортажі та статті / Б. Осадчук. – К.: Смолоскип, 2001. – 356 с. 11. Петровський В. В. Історія України: Неупереджений погляд: Факти. Міфи. Коментарі / В. В. Петровський, Л. О. Радченко, В. І. Семененко. – Х.: ВД "ШКОЛА", 2007. – 592 с. 12. Реєнт О. П. Україна між світовими війнами (1914–1939). Події. Люди. Документи: Нариси історії: Навчальний посібник / О. П. Реєнт, І. А. Коляда. – К.: Школа, 2004. – 544 с. 13. Русначенко А. Польсько-українське протистояння в роки Другої світової війни / А. Русначенко // Сучасність. – 2004. – № 11. – С. 94–104. 14. Свинко Й. Межовий край у вогні: польсько-українські взаємини у 1944–1947 рр. / Й. Свинко, Б. Лановик. – Тернопіль: Воля, 2004. – 340 с. 15. Сергійчук В. Поляки на Волині у роки Другої світової війни: Документи з українських архівів і польські публікації / В. Сергійчук. – К.: Українська видавнича спілка, 2003. – 576 с. 16. Семенюк А. На тему українсько-польських відносин. Критичні зауваження / А. Семенюк. – Міннеаполіс: Б.В., 1996 – 168 с. 17. Сивіцький М. Історія Українсько-польських конфліктів / М. Сивіцький. – К.: Вид-во ім. О. Теліги, 2005. – Т. 3. – 432 с. 18. Совінська Н. Зовнішня політика Польщі щодо України в ХХ столітті / М. Лучко, Б. Лановик // Операція "Вісла" (Польсько-українські взаємини у 1944–1947 рр.). – Тернопіль: Б.В., 2007 – С. 52–66. 19. Ткач В. Україна і Польща. Уроки Другої світової війни / В. Ткач // Матеріали наукового семінару молодих вчених "Україна – Польща: уроки другої світової війни" (27 лютого 2003 р.) та IV Міжнародної наукової конференції "Україна – Польща: шлях до європейської співдружності" (15–16 грудня 2003 р.). – Тернопіль: Б.В., 2003. – С. 145–151. 20. Трубайчук А. Друга світова війна. Коротка історія / А. Трубайчук. – К.: Наукова думка, 1995. – 192 с. 21. У.В.О. / [упоряд. Є. Філь]. – Дрогобич: ВФ "Відродження", 2007. – 92 с. 22. Царук Я. Трагедія волинських сіл 1943–1944 рр. Українські та польські жертви збройного протистояння. Володимир-Волинський район / Я. Царук. – Львів: Інститут українознавства НАНУ, 2003. – 189 с. 23. Шаповал Ю. Польсько-українські взаємини під час Другої світової війни: потенціал взаєморозуміння і баланс ненависті / Ю. Шаповал // Сучасність. – 2004. – № 7–8. – С. 104–115. 24. Швагуляк М. З історії українсько-польських взаємин напередодні та під час німецько-польської війни 1939 р. / М. Швагуляк // Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість. – К.: Либідь, 1993. – С. 232–241.

Сергей Чуйко

УКРАИНСКАЯ ГОСУДАРСТВЕННОСТЬ КАК ВАЖНЫЙ ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ ИНТЕРЕСОВ ПОЛЬШИ (НА ПРИМЕРЕ УКРАИНСКО-ПОЛЬСКИХ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ ПЕРИОДА ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ)

Статья посвящена исследованию основных тенденций исторического развития украинско-польских политических взаимоотношений. В статье обосновывается необходимость существования независимого Украинского государства в контексте национальных интересов Польши на примере событий Второй мировой войны.

Ключевые слова: Украина, Польша, государственность, национальные интересы, украинско-польские взаимоотношения, Вторая мировая война.

Serhiy Chuyko

UKRAINIAN STATE SYSTEM AS A SIGNIFICANT ASPECT OF FORMATION OF NATIONAL INTERESTS OF POLAND (ON THE EXAMPLE OF UKRAINIAN AND POLISH RELATIONS DURING THE SECOND WORLD WAR)

The article is devoted to the exploration of basic trends in the historical development of Ukrainian and Polish political relations. It substantiates the necessity for Ukraine to exist independently in the context of national interests of Poland on the example of events during the Second World War.

Key words: Ukraine, Poland, State system, national interests, Ukrainian and Polish relations, the Second World War.